

**OLBRECHTS** (*Frans Maria*), Professor aan de Rijksuniversiteit te Gent (Mechelen, 16.2.1899 - Aken, 24.3.1958).

Al vroeg maakte Frans M. Olbrechts kennis met de harde kanten van het leven door het verlies van zijn beide ouders.

Onderwijs van eigen bodem genoot hij aanvankelijk op het Sint-Romboutscollege van zijn vaderstad (1910-1914). Oorlogsomstandigheden brachten hem daarop in nauw contact met de Engelse taal en levenswijze op de *Queen Elisabeth Grammar School* te Darlington (1914-1916). Hij meldde zich als oorlogsvrijwilliger en werd gewond tijdens het Duitse offensief op de Kemmelberg in 1918.

Na zijn demobilisatie (1919) kon hij in 1921 te Leuven de studie aanvatten in de Wijsbegeerte en Letteren, Groep Germaanse Filologie. Olbrechts' belangstelling bewoog zich ook op het gebied van de volkskunde. Zijn academisch proefschrift „Een oud Mechelsch Bezweringsformulier” werd bekroond en uitgegeven door de Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde te Gent, in 1925. In september van datzelfde jaar bood hij zich aan bij het *Department of Anthropology* van de *Columbia University* te New York. Hij was toen een van de vroegste *Fellows* van de *Commission for the Relief of Belgium Educational Foundation*, een organisme bedoeld om post-doctorale studies te vergemakkelijken. De wetenschappelijke leidinggevende figuur bij wie Olbrechts toen met groot profijt zijn licht opstak, was Franz Boas, professor in de linguïstiek, van wie een Amerikaanse medewerker, Melville Herskovits, getuigde dat hij, zelfsprekend, de universitaire scène in Columbia beheerste. Van groot nut bleken ook de wekelijkse samenkomsten waarop informele discussies werden gevoerd met toeval in New York vertoevende antropologen.

In de zomer van 1926 huwde Olbrechts Margriet Maurissens, tijdens een reis naar België. Dit betekende een aanpassing aan de Amerikaanse praktijk, te zorgen voor een waardevolle feminiene bijstand in de fieldwork. Op te merken valt dat de jonge Belg heel wat kennis opgedaan had op het gebied van de Amerikanistiek. De basiswetenschap van de Vlaamse volkskunde bood hem een springplank naar de Indianen en verder ook naar Afrika, o.m. wat kunstvormen betrof. De Amerikanen waardeerden ten zeerste de vertrouwenwekkende omgang van de Olbrechts met de oorspronkelijke Indianenbevolking. Volkenkundig onderzoek vulde het linguïstische werk aan. De Belgische exploratoren stelden met tevredenheid vast dat de Irokezen, niettegenstaande jarenlang verkeer met de Europeanen en spijt hun overgang naar het christendom, hun traditionele oorspronkelijke groeperingen met gebruik van forse en artistieke maskers — studieobject van Frans — trouw hadden bewaard. Dit was het laatste fieldworkonderzoek dat zij beiden in de States ondernamen. Wel officieerde de jonge professor in 1936-1937 als gast aan de *Columbia University* te New York, het documentatiecentrum waar hij zich de specifieke disciplines van de Amerikanistiek had eigen gemaakt. Herskovits oordeelde dat de Amerikaanse antropologie Olbrechts tot haar eigen bezit mocht rekenen, en dit niettegenstaande zijn weigering om, als goed vaderlander, in te gaan op aanbiedingen die uitgingen van universitaire middens in de Verenigde Staten. Voordelige werkvoorwaarden werden besproken om Olbrechts een Amerikaanse loopbaan te laten maken. Mogelijkheden in de Verenigde Staten en in België werden vergeleken en overwogen. Wanneer dan uiteindelijk Olbrechts opteert voor België, dan kan men met zekerheid affirmeren dat de museografische wetenschap die hij tijdens de cursussen van Franz Boas had opgedaan, met daarop aangesloten de omzetting in de praktijk die professor P.E. Goddard spendeerde, niet verloren waren gegaan. Treffend is wel dat Olbrechts de tijd die hij bij de Amerikanen doorbrengt

reeds met belangrijk wetenschappelijk werk vult, zoals b.v. zijn plan, met Paul Radin, leerling van Boas, een tijdschrift voor volkenkunde in gang te zetten. In de taal der Cherokee-Indianen heeft Olbrechts, in samenwerking met zijn echtgenote, merkwaardige teksten weten te reconstrueren.

Ten jare 1932 publiceerden zij in het *Bulletin van het „Bureau of American Ethnology”* te Washington, onder de titel „The Swimmer Manuscript of Cherokee Sacred Formulas and Medicinal Prescriptions”, een studie over een uitgebreide reeks Cherokee-bezweringsformules die in 1921 gestorven etnoloog James Mooney onvoltooid had achtergelaten. Een onderwerp dat eigenlijk herinnerde aan het „Mechelsch Bezweringsformulier” uit Olbrechts' germanistentijd. In een brief aan Olbrechts schreef de Amerikaanse volkenkundige J.R. Swanton met spijt: „I am very sorry that America has not been able to enlist your services permanently” (24 augustus 1932).

Aan het dossier: een keuze te maken tussen een loopbaan in de Verenigde Staten of in België, moet toegevoegd worden dat Olbrechts reeds in actie was getreden teneinde een basis op eigen vaderlandse bodem uit te werken.

In 1929 was hem de leiding toevertrouwd van het Departement Etnografie van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel. Die aanstelling gaf hem — in samenwerking met het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek — de gelegenheid de tentoonstellingsruimten te stofferen door een geïmproviseerde collectiereis in Marokko, Senegal, Soedan en de Ivoorkust.

Zoals dat beantwoordde aan zijn communicatietalent, richtte hij, in het Museum dat hem herbergde, in 1931 een cursus in van „Inleiding tot de algemene Etnologie”, gevolgd door een versie ervan in het Nederlands (1932-1933). Reeds in 1931 had hij de leeropdracht gekregen „Geschiedenis van de Kunst van de Primitieve Volkeren” aan de Rijksuniversiteit te Gent.

In 1935 wordt hij full-time benoemd te Gent waar zijn professoraat langzamerhand was uitgegroeid met onderwerpen als „Systematische en vergelijkende Etnografie”, „Museologie”, „Encyclopedie van de primitieve Kunst” en „Volkskunst”. Die cumulatieve beweging, zo traditioneel in de universitaire wereld, dwong hem ertoe ontslag te nemen als hoofd van het Departement Etnografie bij de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel.

Olbrechts zou geen germanist geweest zijn van zijn tijd, zo hij geen poëtische bloemlezing had gepubliceerd waarin de literatuur van de schriftloze volkeren tot haar recht kwam. Ten jare 1929 reeds verscheen, bij de keurreeks van het Davidsfonds, een boek met allitererende, echt Olbrechtsiaanse titel, „Kunst van Vroeg en van Verre”.

In 1933 ondernam hij een reis tot kennismaking van mensen en dingen in het westelijke gedeelte van Frans-Afrika. Deze expeditie duurde een viertal koortsige maanden en betekende een verrijking in collectiestukken voor de etnografische afdeling van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (Jubelpark), die hem had vergemakkelijkt zijn eerste verkenning in Zwart Afrika te ondernemen.

„Het Rode land der Zwarte Kariatieden”, verschenen in 1935 bij het Davidsfonds te Leuven, verhaalt de onderneming van Olbrechts, en trekt een afbakingsstreep in zijn loopbaan tussen de epoche van de Amerikaanse studie en de recent ontloken belangstelling voor de bewoners van Afrika. Merkwaardig is het onderscheid tussen de minder mededeelzame Indiaanse en de extroverte Afrikaanse bevolking. Opvallend is ook het onderscheid tussen de Indiaanse themata, veelal gesitueerd in de sfeer van de genezerskunst en de Afrikaanse onderwerpen, veel losser en meeslepend van verschijningsvorm.

In 1936 bekroont Olbrechts zijn activiteit als conservator van de Etnografische Verzamelingen van de Rijksuniversiteit te Gent met de uitgave van zijn kennis over de „Etnologie. Inleiding tot de studie der primi-

tieve beschaving”. Hij stelde zijn boek met fierheid voor als „het eerste werk in Vlaanderen dat poogt een inleiding te zijn tot die jonge maar fascinerende wetenschap die de volkenkunde is”.

Van 24 december 1937 tot 16 januari 1938 richtte Olbrechts een indrukwekkende „Kongo-Kunst Tentoonstelling” in te Antwerpen waarin de criteria die op het „Hoger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde” van de Rijksuniversiteit te Gent geldend waren in de studie van de primitieve kunst, werden toegepast.

Olbrechts, overtuigd van de waarde van zijn expositie, omschrijft zijn bedoeling als volgt: „In de eerste plaats werd getracht vnl. het plastisch kunstwerk van Kongo stilistisch te ordenen en het materiaal op zulke wijze ten toon te stellen, dat wederzijdsche invloeden, ook voor den niet-ingewijde, duidelijk waarneembaar zijn. In de tweede plaats werd er naar gestreefd de rol die de kunst in het leven van de bevolking speelt, overzichtelijk voor te stellen: de betrekkingen tusschen Kunst, en Godsdienst, tusschen Kunst en Sociale Organisatie, de personaliteit van de Kunstenaar, zijn inspiratiebronnen, enz.” Ongetwijfeld heeft Olbrechts, met professionele overtuiging, zich het Vondeliaanse gezegde eigen gemaakt en alom verkondigd, dat zijn werk „d'eeuwen zou verduren”. Het boek dat die opvatting zou vastleggen, verscheen met enige vertraging (1946) en met de mokertitel „Plastiek van Kongo”.

De indrukwekkende tentoonstelling over de Kongo-Kunst leidde tot heel wat kennismaking en sponsoring, zodat er een nieuwe onderneming uit voortvlode: „de Ivoorkust-Expeditie der Rijksuniversiteit te Gent en van het Vleeschhuis-Museum te Antwerpen” (1938-1939). Deze expeditie werd door Olbrechts bemand met twee oud-studenten uit het Kunsthistorisch Instituut van Gent, A. Maesen en P. J. Vandenhoute, die hij persoonlijk ter plekke inwijdde gedurende de maanden december 1938 en januari 1939. Traditiegetrouw stelde de professor een vlot relaas op voor zijn fidele lezers uit het Davidsfondsmidden, dat in 1940 „Maskers en Dansers in de Ivoorkust” op de leestafel vond, terwijl de meer gespecialiseerde belangstelling de exegese van het Afrikaanse kunstwerk kon leren uit zijn „Bijdrage tot de kennis van de chronologie der Afrikaanse Plastiek”, gepubliceerd te Brussel, in 1941, door het Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut, Afdeling Morele en Politieke Wetenschappen, *Verhandelingen boek, X* (2): 38 blz., ill. Olbrechts werd bezeten door een dubbele doelstelling: hij heeft er stevig toe bijgedragen de etnologie een niet te verdringen ruimte te bezorgen in het brede culturele landschap en deze jonge wetenschap meteen een toekomst te verzekeren aan de universiteiten. J. Vandenhoute, opvolger van Olbrechts aan de Rijksuniversiteit te Gent, vatte deze beweging als volgt samen: „In feite zal een streng wetenschappelijke bestudering van het primitieve kunstwerk, geruggensteund door de kennis van de etnologie, het typerend kenmerk blijven van de beoefening van de volkenkunde aan onze Gentse *Alma Mater*”.

In 1942 laat Olbrechts in het Davidsfonds een boek verschijnen dat een ongewone resonantie kreeg en voorzien was van een treffende titel: „Vlaanderen zendt zijn zonen uit”. Het brengt een nieuw geluid in de Vlaamse reisliteratuur. Na zich een eigen aandeel te hebben gebeiteld in de etnologische bedrijvigheid, wiegend tussen de Amerikanistiek en de Afrikanistiek, komt Olbrechts terecht in een periode van beschouwing over „enkele van de voornaamste reizigers van onzen stam, die tusschen de 13de en de 18de eeuw buiten de grenzen van Europa gereisd en ons daarvan, in een of andere vorm, een relaas nagelaten hebben”. Niettegenstaande Olbrechts met enthousiasme de grootse daden van de reizigers releveert, poogt hij, zoveel als hem doenlijk scheen, wetenschappelijke criteria aan te leggen op reisverhalen die uit een minder exact tijdvak stammen. In zijn werk, hoe gespecialiseerd ook, vergeet hij niet dat hij voor medemensen uit zijn tijdvak schrijft. Dat verklaart de talrijke excerpten uit de

oorspronkelijke versies van de reisverhalen. Zijn germanistische vorming draagt ertoe bij, bij herhaling en met dankbaarheid, een passus in het Middelnederlands aan te halen uit „der natueren bloeme”, het grote werk van Jacob van Maerlant, „vader der dietschen dichteren algader”.

Met onverdeeld genoegen en fierheid verwijst Olbrechts ook naar de twee reizigers, Willem van Rubroeck en Ogier Gisleen van Busbeek die, met een tijdsverschil van drie eeuwen, gewagen van Goten die op de Krim vestigingen vormden waar men nog „Diets” spreekt.

Men voelt dat Olbrechts zich met heel veel sympathie vereenzelvigd met de landgenoten over wie hij het heeft in zijn publicatie. De Leuvense humanist Nikolaas Cleynaerts begroet hij als de eerste Afrikanist die met wetenschappelijke intenties naar Afrika reisde met als duidelijke bedoeling de stichting van een college voor Arabische studies. In het kapittel over Pieter van Gent, minderbroeder, verheerlijkt hij de eerste Amerikanist door de Vlamingen aan de wetenschap geschonken in Mexico. In dit boek heeft Olbrechts met veel nadruk gewezen op de bijdrage van talrijke Vlamingen in de landen van overzee. Heel duidelijk heeft hij het nodig geoordeeld een overzicht te geven van de historische realisaties van zijn landgenoten, op een ogenblik dat sommigen onzer burens in Europa hun zonen in dichte gelederen uitzonden !

„Vlaanderen zendt zijn zonen uit” is uitgegroeid tot een geschiedkundig compendium, door een auteur die zichzelf niet als historicus beschouwde doch als etnoloog, en dat enigszins als verontschuldiging opgeeft. Meteen kondigde hij een bibliografisch geheel aan ter vervollediging van zijn werk. Voor de figuur van de Gentenaar Pieter Fardé, broeder bij de recollecten, wiens ongelooflijke avonturen in Afrika heel wat twijfels opriepen, kondigde hij een reeks precisies aan die het probleem zouden verklaren en hij deelde mee dat hij voor het Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut materiaal inzamelde om volledige duidelijkheid te scheppen in de wonderbaarlijke Pieter Fardé-figuur.

Het lag ongetwijfeld in de bedoeling van de auteur van „Vlaanderen zendt zijn zonen uit” zijn boek te voorzien met alle mogelijke aanvullende apparatuur, al was dit geen absolute noodzaak voor een degelijke uiteenzetting van de reisactiviteiten van de Vlamingen. Hij plande ook een reeks uitgaven van reisverhalen met medewerking van oud-studenten, een opgave die onvoltooid is gebleven wegens uitgavemoelijkheden.

In de loopbaan van Olbrechts betekende dit boek met de succesrijke titel, een rustpunt en een mijlpaal waarin eigen ervaring en persoonlijke exploratie werden verbonden met hetgeen voorlopers hadden waargenomen en beschreven.

In 1947 kon Olbrechts de kroon op het werk zetten door zijn benoeming tot Directeur van het Koninklijk Museum van Belgisch-Congo te Tervuren ter vervanging van de zoöloog Henri Schouteden, die hem de weg naar Afrika had gewezen.

Daarop werd hem de taak opgedragen van Secretaris-Generaal van het 3de Congres voor Antropologie en Etnologie te Brussel en Tervuren (1948).

Sedert zijn beginjaren in de Verenigde Staten stond het museumleven, met collecties en presentatieproblemen, sterk in zijn belangstelling. Zijn dynamisme, zijn kennis en zijn organisatievermogen droegen bij tot het succes van dit Congres, dat sedert tien jaar weinig positiefs van zich had laten horen.

Olbrechts bezat een zeer actieve natuur, meeslepend voor allen met wie hij in aanraking kwam, bij wetenschappelijk onderzoek, bij onderwijs, bij de vernieuwende leiding van een museum. Een jeugdige verschijning, atletisch van figuur, zoals een Brussels weckblad bewonderend schreef. Ten onrechte echter, voor wie wist dat een pijnlijke ziekte hem jarenlang bedreigde. Hij gaf een nimmer falend voorbeeld van moedige verdediging tegen het onoverkomelijke. Daarvan getuigen zijn collega's, zijn studenten die, ietwat onwennig, hem in hun midden zagen lesgeven of examen

afnemen, liggend op een berrie, in de Universiteit te Gent, waarheen hij zich per ziekenwagen liet voeren.

Frans Maria Olbrechts overleed op 24 maart 1958, na lang lijden, in een kliniek te Aken, dezelfde stad waar de Gentse Minderbroeder Pieter Fardé gestorven is op 16 juni 1691.

Tot besluit van deze levensschets volgt hier, passender kan het niet voor iemand die in de cultus van de vriendschap leefde, een afscheidsvers van Clark Stillman, een Amerikaanse bewonderaar van Frans Olbrechts en een kenner van ons land.

*In Memoriam*  
FRANS OLBRECHTS  
1899-1958

1

Vlaming, Belg en Wereldmens,  
Vroeger blond en nauwelijks grijs.

Vlaanderen zendt zijn zonen uit,  
Frans is op zijn grootste reis.

2

L'Europe, L'Afrique, L'Amérique,  
A l'instant même encore l'on voit,  
Le vil regard du vieil ami,  
Frans, trois mondes pensent à toi.

3

Mechlin to Tervuren's far,  
Perhaps a hundred thousand miles,  
The heart was there, the hand at work,  
And one of nature's warmest smiles.

New York                      Clark Stillman

*Mandaten van Prof. Dr. F. M. Olbrechts* : Lid van de Koninklijke Academie voor Koloniale Wetenschappen ; Lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten ; Lid van de Directie van het Instituut voor Wetenschappelijk Onderzoek in Centraal-Afrika (IWOCA) ; Voorzitter van de Commissie van de Wetenschappen van de Mens (IWOCA) ; Lid van de Nationale Raad voor Wetenschappelijk Onderzoek ; Voorzitter van de Commissie voor Afrikaanse Linguïstiek ; Lid van de Beheerraad van het Centrum voor Informatie en Documentatie van Belgisch-Congo en van Ruanda-Urundi ; Erelid van de *Société des Américanistes de Paris* ; Erelid van de *Sociedade de Geografia de Lisboa* ; Erelid van de *Anthropologische Gesellschaft*, Wien ; *Honorary Fellow of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* ; Lid van de Commissie van het Instituut der Nationale Parken van Belgisch-Congo ; Afgevaardigde-Beheerder van de v.z.w. „De Vrienden van het Koninklijk Museum van Belgisch-Congo” ; *Consultative Director of the International African Institute* (London) ; Ereconservator van het *Buffalo Museum of Science* ; Voorzitter van de Internationale Wetenschappelijke Stichting ; Lid van de Consultatieve Commissie van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis ; Lid van de *Cercle Royal Africain* ; Voorzitter van de Moderne Bibliotheek te Brussel ; Lid der Vlaamse Wetenschappelijke Congressen.

*Onderscheidingen* : Oorlog 1914-1918 : Medaille Vrijwilliger ; Belgische Herinneringsmedaille, Geallieerde Herinneringsmedaille ; Officier in de Leopoldsorde ; Commandeur in de Orde van Sint-Sylvester ; Commandeur in de Kroonorde.

21 maart 1996.

M. Luwel.

*Bronnen* : Voor de levensloop, activiteit en bibliografie van Frans M. Olbrechts verwijzen wij naar : *In Memoriam F. M. Olbrechts. Congo-Tervuren*, III-1957, IV-1958, pp. 5-113, met medewerking van STILLMAN, C., GUILLAUME, A., MAESEN, A., DE MEYER, M., AMTER, E., HERSKOVITS, M. J., MEHUSSEN, A. E., BAUR, F., VANDENHOUTE, P. J., HARROY, J.-P., BROSSLER, D., CAHEN, L., CORNET, R. J. & VAN NOTEN, J. — *In Memoriam Professor Dr. Frans M.S. Olbrechts* door Prof. Dr. Rombauts. *Dietsche Warande en Belfort*, juninummer, 1958, pp. 3-8. — *In Memoriam Professor Dr. Frans M.S. Olbrechts (1899-1958)* door Prof. Dr. P. Jan Vandenhoute. *De Brug, Tijdschrift van de Rijksuniversiteit te Gent*, 2 (3) : 175-179, juli-sept. 1958. — *In Memoriam* door Prof. N. De Cleene (d.d. 2 nov. 1958).